

Отримано: 13 березня 2018 р.

Прорецензовано: 15 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 19 березня 2018 р.

e-mail: vita_stern1076@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/2-182-185

Стернічук В. Б. Співвідношення понять «мемуаристика» та «епістолярій» в автентичній літературі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2, березень. С. 182–185.

УДК 82.0:811.112.2

Стернічук Віта Богданівна,

Луцький національний технічний університет, м. Луцьк

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «МЕМУАРИСТИКА» ТА «ЕПІСТОЛЯРІЙ» В АВТЕНТИСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті здійснений аналіз співвідношення й розрізнення жанрів документалістики (мемуарів та епістолярію). Межі поміж жанрами ускладнюються через суперечливу модель фактичності, а саме через мультизначність терміну «література факту». Термінологічна заміна (на «автентичну літературу») є першим етапом на шляху до визнання жанрової самостійності епістолярію. Наступним етапом до такого визнання є дослідження комунікативної еволюції (а згодом епістолярної комунікації) та її діалогічне обґрунтування у філософському та психологічному вимірах.

Проведений аналіз дозволив провести межі розрізнення між мемуаристикою та епістолярієм і визначити епістолярну комунікацію – *Briefwechsel* – як самостійну жанрову одиницю, що має такі стилеві ознаки: чітка структурованість, протектичність, яскраво виражена особа автора, котрий є кодувальником та декодером інформації, діалогічність, тощо.

Ключові слова: епістолярний діалог, образ автора, епістолярна комунікація, автор, адресат, інтертекстуальність, автентична література.

Стерничук Віта Богданівна,

Луцький національний технічний університет, г. Луцк

СООТНОШЕНИЕ ПОНЯТИЙ МЕМУАРИСТИКА И ЭПИСТОЛЯРИЙ В АВТЕНТИСТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье произведен анализ соотношения и разобщения жанров документалистики (мемуаров и эпистолярная). Границы между жанрами усложняются посредством усложненности модели фактичности, мультигранности термина «литература факта». Терминологическая замена (на автентичную литературу) является первым этапом на пути к признанию жанровой самостоятельности эпистолярная. Следующим этапом есть исследование коммуникативной эволюции (со временем эпистолярной коммуникации) и диалогичная трактовка в философском и эмпирическом измерениях.

Проведенный анализ позволил провести границы между мемуаристикой и эпистолярными об означить эпистолярную коммуникацию – *Briefwechsel* – как самостоятельную у жанровую единицу, которая имеет следующие стилевые признаки: четкая структурированность, протектичность, четко выражен образ автора, который кодирует информацию и есть ее декодером, диалогичность, итд.

Ключевые слова: эпистолярный диалог, образ автора, эпистолярная коммуникация, автор, адресат, интертекстуальность, автентичная литература.

Vita Sternichuk,

Lutsk National Technical University, Lutsk

THE RELATION BETWEEN THE CONCEPTS OF MEMOIRISM AND EPISTOLARY IN THE AUTHENTIC LITERATURE

The article deals with an analysis of the relation and distinction between genres of documentary genres (memoirs and epistolary). The boundaries between the genres are complicated by the contradictory model of actuality, precisely because of the multivalued nature of the term «fact literature». Terminological replacement (for «authentic literature») is the first step towards recognition of independence epistolary genre. The next step towards such recognition is the study of communicative evolution (epistolary communication) and its dialogical substantiation in philosophical and psychological dimensions. The analysis made possible to limit distinction between memoirs and epistolary and to define epistolary communication – *Briefwechsel* – as an independent genre unit, that has such stylistic features: clear structuring, well-expressed person of the author, which is an encoder and decoder of information, dialogicity, etc..

Key words: epistolary dialogue, author's image, epistolary communication, author, addressee, intertextuality, authentic literature.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Сучасний етап дослідження жанрів нефікційної / автентичної літератури характеризується різноманітністю підходів та методологій до вивчення та розуміння окремих її жанрів, зокрема епістолярної комунікації. Однак потрібно врахувати і той факт, що епістолярія довгий час розвивалася в руслі редагування та видання епістолярних матеріалів, тому поза увагою літературознавців залишився цілий ряд теоретико-практичних питань, що стосувалися чіткої дефініції жанрів автентичної літератури, жанрової природи листовної комунікації, понятійного апарату в аналізі жанрів документалістики, концептуального підходу до розуміння образу автора в епістолярії тощо.

Документальна, або автентична, література, як останнім часом прийнято називати, є надзвичайно різноманітною сферою «поміж реалістичною белетристикою і фактографічним повідомленням» [7, с. 158]. Таке присвоєння «проміжного» статусу літературі nonfiction польським літературознавцем Доротою Корвін-Пйонтровською не є випадковим. З одного боку, на функціонування документальної літератури впливають фактовні складові: свідчення, спогади, документи, а з іншого – художній вимисел. На думку науковця, якщо «в основу літературознавчих досліджень покласти критерій фактовності, то до уваги слід було б узяти всю гаму творів, які ґрунтуються на автентичних подіях, особливо історичні та біографічні романи,

всі белетризовані щоденники і спогади, а також значну частину реалістичної або натуралістичної творчості, не згадуючи вже про есеї» [7, с. 156].

Один зі способів чіткого розмежування «автодокументальних жанрів» (Л. Гінзбург), запропонованих Пйонтовською, є заміна ідеологічного терміну «література факту» (запропоноване російськими авангардистами в 1920х рр.) визначенням «автентична література». Адже визначення «література факту», узятє з радянського критичного та мистецького дискурсу 1920х рр., містить у собі «хибний поділ на літературу *eo ipso* (“художню”, тобто “нефактичну”) та літературу факту» [там само].

В арсеналі науковців існують інші визначення документалістики, наприклад «література пограниччя», «паралітература», «небелетристична література», «нефікційна література» тощо. Але всі ці назви не мають спільності у визначенні терміна, оскільки не існує єдності в думках літературознавців щодо тлумачення власне документу. «Краткая литературная энциклопедия» відносила документальну літературу до «науково-художньої» «Українська літературна енциклопедія» пропонує зараховувати до документальних «твори художньо-публіцистичних, науково-художніх і художньо-документальних жанрів, в основу яких покладено документальні матеріали, подані повністю або частково чи відтворені у вигляді вільного викладу». Ряд інших словників – зокрема «Словник літературознавчих термінів» В. М. Лесина і О. С. Пулинця та «Літературознавчий словник-довідник» за редакцією Р. Гром'яка таким терміном взагалі не послуговуються. Тому у своєму дослідженні будемо використовувати термін, запропонований польським літературознавцем для більш чіткого та аргументованого розмежування всередині жанрів.

Критерій «достовірності», який пропонують брати за основу жанрових визначень у документалістиці деякі науковці (Я. Явчуновський, Д. Пйонтовська), на думку Л. Гінзбург не є визначальним у документальній літературі. Важливішим є те, щоб такий принцип можна було застосовувати до кожного «автентичного» твору однаковою мірою [5, с. 10–11].

Я. Явчуновський у своїй праці «Документальные жанры. Образ, жанр, структура произведения» також наголошує на тому, що існує ряд термінів для позначення міри документального наповнення тексту, якими бажано не користуватися, оскільки вони не відповідають дійсності. Такими науковець вважає поняття «художньо-документальна література», «література факту», «невигадана література». Документалізм, на думку автора, – це «напрямок художньої творчості», тому така «гібридизація» понять у назві є щонайменше тавтологічною, а вираз «невигадана література» «є алогічним та не відповідає самій природі мистецтва» [12, с. 22–23]. Що ж стосується «факту», то саме поняття «не є синонімом документа чи історичного свідчення» [там само]. «Факт» важко дефініювати, оскільки це явище багатозначне, «величезна діалектична проблема» (В. Асмус), що має багато проявів. Однак поняття поступово розширило свій змістовий потенціал, отримуючи все більше нових значень: факт – це завжди дія, явище, що має стосунок до минулого та дійсного, але ніколи – до майбутнього; це протилежність фантазії, роздумам; це «щось конкретне й одиничне на противагу абстрактному та загальному»; окрім того, фактом стала називатися будь-яка інформація [12, с. 28]. Отже, чим суперечливішою є модель фактичності, тим алогічнішим стає використання терміну «література факту» та тим самим ускладнюється розмежування документальних жанрів у цілому, позаяк організація структури тексту належить все ж таки фактові.

Динаміка розвитку та модифікації жанрових структур у документалістиці набуває все більших обертів. Реагуючи новими термінами та розмірковуючи над засобами їхнього вираження в автентичній літературі, науковці вдалися до класифікації видів документалістики й розмежувань окремих її жанрів. Проблемою на шляху до вирішення такого завдання стала їхня нечітка визначеність. Тобто практично не існує «чистого» жанру, ідеальної моделі, оскільки різний рівень «факту», художності, домислу, умовності, авторського відношення, документального образу в документалістиці спрацьовують по-різному.

Стимулюючими факторами у документалістській системі жанротворення, за словами Я. Явчуновського, можна вважати, окрім документу, «історичний контекст» та «збудник жанрової еволюції» – «естетичну пам'ять» роду і жанру літератури [12, с. 95]. Однак такий перелік складових не може бути визначальним для розмежування всередині нон фікшн, а швидше характеристикою усіх її різновидів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різновекторність досліджень теоретиків і практиків документалістики – Л. Гараніна, Л. Гінзбург, Н. Ігнатів, М. Морозової, А. Тартаковського, Я. Явчуновського – та ряду західноєвропейських літературознавців (Б. Нойманна, Д. Стауффер, Дж. Баррет, П. Кенделла й ін.) тільки ускладнили проблему поділу жанрів через множинність думок та неможливість встановлення «жанрової чистоти».

Мета та завдання статті – аналіз структури та функціонування епістолярного діалогу як самостійного автентичного жанру в нефікційній літературі, провести межі розрізнення між епістолярієм та мемуаристикою в автентичній літературі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Тетяна Бовсунівська пояснює жанрово-стильову невизначеність тим, що «художник мислить вже не жанрами, а в хаосі жанрів. Поняття жанрової ієрархії давно відійшло в минуле» [2, с. 55]. Це твердження українського літературознавця суголосне із тезами західних дослідників (Х. Дуброу, К. Емерсон), які вважають жанрове розрізнення невдячним заняттям, оскільки не існує єдиного класичного поділу жанрів та сталих характеристик для їхнього розмежування. У праці «Теорія літературних жанрів» Т. Бовсунівська віднесла до документальних такі жанри, як есе, автобіографію, щоденник, мемуари, хроніку, сповідь, листи, документальну повість, документальне оповідання, документальний роман, травелог [там само, с. 55]. Разом із тим її висловлювання не є однозначними, оскільки деякі жанри «автентики» (есе, щоденник, листи, мемуари) виявилися «проблемними» з огляду на їхню документальну приналежність.

Принцип «документальної правди» при класифікації жанрів нон фікшн застосувала Л. Морозова. Науковець пропонує поділити жанри документальної літератури на «власне документальні» (листи, нотатки, щоденник) та «художньо-документальні» (мемуари, біографія, автобіографія) [8, с. 50]. За основний критерій авторка обрала майбутню читацьку аудиторію. Таке розмежування, на думку дослідниці, дозволить підійти до вивчення жанрів документалістикоточніше. Іншу думку висловлює О. Скаріна, яка виходить із позиції «відсутності якогось загального мемуарного чи біографічного жанру». Зокрема, на її думку, мемуаристика «може бути репрезентована такими жанровими формами, як лист, щоденник, записна книжка, нотатки, літературний портрет, есе, мемуарне/ автобіографічне оповідання (повість, роман), некролог, автокоментар» [10, с.

52–53]. Однак у цьому твердженні є певні неточності. Якщо насправді повірити у відсутність «загального жанру», тоді за якими принципами потрібно відносити до мемуарів, наприклад, листи, щоденник, есе?

В останні десятиріччя побутує думка, що нібито існує загальний мемуарний жанр (Л. Гаранін). Поділяючи точку зору білоруського вченого, О. Галич у своєму дослідженні про українську документалістику наголошує, що жанрова система спогадів здебільшого репрезентована простими та поважнішими формами. Власне, найпростішими жанровими формами мемуаристики О. Галич вважає листи, щоденники, записні книжки, а більш складними – нотатки, літературний портрет, літературний некролог, автокоментар [3, с. 40–48]. Однак водночас ставить під сумнів приналежність листовної комунікації до мемуарів: «Про листи як мемуарний жанр літератури не написано практично нічого» [3, с. 41]. Така «недослідженість», на нашу думку, дозволяє трактувати кореспонденцію як жанр, що є щонайменше «сумнівно приналежним» до мемуарів.

Проблема полягає в тому, що жанрові межі – явище аморфне та розмите, а тому щоразу потребує детальнішого розгляду. Т. Бовсунівська пояснює це тим, що «теоретична думка намітила три шляхи дискурсивних практик: існує загальний мемуарний жанр з такими жанровими різновидами, як листи, нотатки, щоденники, спогади тощо. Супротивна позиція: листи, щоденники, спогади тощо – це не просто форми, а цілком рівноправні жанри, які є, однак, різновидами спільного мемуарного жанру. Третій підхід дозволяє розглядати щоденник та, наприклад, мемуари як цілком різні жанри автодокументальної літератури» [2, с. 438].

Згідно згаданих теорій, лист трактується в одному випадку як різновид (форма) мемуаристики, в іншому – як рівноправний її жанр. Однак листовна комунікація накопичила такий універсальний досвід, що заявила про себе як самостійну жанрову одиницю. Тому цілком слушно було б «звільнити» епістолярій від мемуарної залежності, керуючись при цьому напрацьованим матеріалом та власними спостереженнями.

Задля чіткого розуміння процесу пограниччя жанрів потрібно визначити, за якими «внутрішніми» параметрами потрібно вести спостереження. До уваги слід узяти такі компоненти, як структура нарації, режим мовлення, роль та позиція автора, залежність форми та змісту, часопростір, присутність документальної домінанти тощо.

Даючи опосередковану оцінку жанровій самостійності епістолярію, М. Бахтін наголосив на тому, що лист «завдяки своїм функціям – інформативній і комунікативній, а також через обов'язковість письмової фіксації, сформувався як первинний мовленнєвий жанр, тобто як певний, відносно сталий тематичний, композиційний і стилістичний тип висловлювання» [1, с. 241–242]. Якщо ж лист – жанр комунікативний, то, згідно бахтінської теорії, йому (листу) притаманні такі конститутивні ознаки мовленнєвих жанрів, як концепція адресата, предметно-тематична змістовність, тип експресивності в інтонації [1, с. 245–280].

Комунікативна спрямованість листів скеровує читачів у діалогічне поле спілкування. Адже лист – це двоосібний фіксований діалог, що передбачає певний «акт кодування». Як явище позалітературне (на відміну від мемуарів, які, на думку Д. Затонського, є «напівхудожніми жанровими утвореннями»), лист більшою мірою оперує достовірністю та відвертістю висловлювання до конкретного адресата. Мемуари, у свою чергу, як явище літературне, у переважній своїй більшості розраховані на зовнішнього читача. Із такої позиції першочерговим для мемуариста є виділяти найголовніше, значиміше. Головним способом для цього слугують спогади, залучення документів не виключається, але їм «відводиться службова, ілюстративна роль» [9, с. 17]. Позаяк мемуарист «прокладає дорогу від факту до його значення» [6, с. 11], тобто події надані, інформація є, однак потрібно їх «перетравити», розкрити повною мірою.

Листовна комунікація накопичує та відображає в діалогічному спілкуванні адресанта та адресата документальний досвід, ставлячи акцент на неоціненному моменті обміну інформацією, не призначеною для широкого загалу. Мемуари зі своєю «меморіальністю» (Т. Сімонова), себто вмінням передати історичну пам'ять, вдало використовують накладання часів теперішнього та минулого. Ідеться про ретроспективний характер мемуарної літератури, про що у своїх дослідженнях висловлювалися А. Тартаковський, Л. Гаранін, Т. Сімонова, додаючи до основних видових ознак мемуаристики ще й особистісне начало.

Хоча епістолярій та мемуаристика пишуться від першої особи, у них різна роль та позиція автора. Якщо в листі цей образоцентричний, то мемуарний автор концентрує увагу здебільшого на людях, яких зустрів, аніж на собі. Приймає на себе ролі персонажа або ж зникає з поля зору, на чому також наголошує Т. Сімонова: «Особистісне начало в мемуаристичній проєкції проявляється прямо та опосередковано, тобто охоплює всі рівні твору: від сюжету, що включає автора в число діючих осіб, до системи прийомів, які представляють авторську концепцію зображуваного» [9, с. 25].

Чітка структурованість листовної нарації не поступається навмисне змодельованим ідейній та стильовій колізіям мемуаристики. Цілком очевидним є те, що, обігруючи життєві факти, додаючи окремі деталі для посилення стилізації, мемуарист створює естетичну картину двочасового простору в зображенні минулого. Такий спосіб передати інформацію є скоріше штучним, літературним, позаяк використовує прийоми, засоби естетизації «будівельного матеріалу» твору – документу – і реальної першооснови твору [9, с. 17].

Оперуючи рамками «хвилинного, миттєвого звернення до адресата», тобто тут і зараз, автор листовного діалогу чітко демонструє свою адресованість з усім приналежним сюди арсеналом почуттів та роздумів, які переповнюють його в конкретний момент звернення до співрозмовника. Мемуари, у свою чергу, відкрито не виголошують звернення до адресата, хоча читач підсвідомо розуміє свою заангажованість. Що ж стосується взаємодії форми та змісту, то в мемуарах вона залежить, на думку Л. Гараніна, не від «традиції жанру, а від особистої ініціативи і вмінь конкретного автора» [4, с. 80]. Якщо ми віримо мемуаристові, то тим самим підтверджуємо правдивість документу, а як результат – спрацьовує послідовність та структура викладу мемуарного матеріалу.

Отже, намагаючись розмежувати мемуарний та епістолярний жанри, потрібно чітко виділити їхні характерні ознаки. Епістолярій як жанр автентичної літератури створюється на основі безпосереднього обговорення подій та життєвих ситуацій часу теперішнього (тобто не є ретроспективним) та має діалогічний характер, що передбачає підвищену емоційність викладу думок. Епістола пишеться не для широкого загалу (не беручи до уваги відкритих листів), тому щирість намірів та висловлювань «гарантується» адресантом.

До жанрових домінант епістолярію відносять також «особистісний збіг адресата висловлювання з тим, кому він відповідає, дійсничну проекцію, чітку структурованість» [8, с. 43]. Як жанр канонічний, епістолярій передбачає наявність таких складових, як привітання, домагання прихильності, розповідь, прохання, закінчення-прощання та підпис.

Особлива роль у листах відводиться образів автора. Якщо у мемуарних творах розповідач, ліричний герой, автор-оповідач, персонаж – це «театральні ролі» автора, мовленнєві «костюми» та «стилістичні маски» [14, с. 350], то епістолярний образ автора створюється завдяки унікальній можливості «подвійного», дзеркального себебачення та себепредставлення, завдяки присутності двох голосів – адресанта й адресата.

Автор є одночасно і кодувальником, і декодером інформації про себе та навколишній світ, застосовуючи різноманітні стильові прийоми. Це те, що називається «читати поміж рядків» та бачити (за Бахтіним) співвідношення присутності свого й чужого голосів. Така комунікативна гра на мовному рівні проявляється в застосуванні складних авторських синтаксичних конструкцій та стилістичних прийомів. На структурному рівні листовного тексту образ автора видно завдяки двом категоріям: формі нарації (діалогу) та типові нарації (від першої особи). У такому тандемі, як зазначає Р. Яремко, «тип наратора визначає форму нарації, виявляючи в ній т. зв. семантичне втілення системи наративної репрезентації» [13, с. 64].

Мемуарний жанр у своєму арсеналі накопичив вагому кількість типових характеристик. Т. Бовсунівська дає оцінку мемуарам як «жанровому канону, заданому найбільш авторитетними текстами» [2, с. 439]. Під авторитетними текстами розуміємо «вражаючу силу документів» (Л. Гаранін), потужну історичну пам'ять. Досліджуючи жанр мемуаристики, Л. Гаранін неодноразово наголошував на тому, що образність, притаманна мемуарам від самого початку, залишається непотребованою, оскільки більше важить історична значимість матеріалу [4, с. 80]. На думку науковця, сталими ознаками мемуаристики можна вважати фактографічність, перевагу подій (подієвість), ретроспективність [4, с. 8]. До цього переліку А. Тартаковський додає ще особистісне начало та пам'ять. Причому літературознавець акцентує увагу на факторі особистості (особистісне начало), яке «виступає як структурний принцип мемуарів» [11, с. 21].

Аналізуючи мемуарний жанр, варто звернути увагу на те, що відтворення історичного часу в мемуарах та сила документального матеріалу посприяли створенню документального образу, який поступається авторській позиції (не особистісне, не образність, а історична пам'ять, факт).

Чеський дослідник мемуаристики Властеміл Валек назвав визначальними ознаками мемуаристики, окрім уже зазначених, автентичність, репортажність, суб'єктивність, ідентичність автора і героя твору.

Отже, у потрактуванні «чистоти» жанрів автодокументальної літератури, радше у їхній розрізненості, лежить чимало суб'єктивних факторів, основний з яких, за нашим переконанням, – це авторська позиція. Оскільки саме «жанрові трансформації насамперед пов'язувалися з авторською позицією» [2, с. 86]. До причин їхньої розрізненості можна сміливо віднести особистість письменника, його творчу індивідуальність тощо.

Враховуючи усі прослідковані домінанти розрізнення у порівнянні із ще одним жанром автодокументальної літератури – мемуаристикою, листовна комунікація послідовно та логічно набуває статусу незалежності завдяки яскраво вираженому образів автора (авторська позиція, підвищеній емоційності викладу (завдяки протейчності жанру), предметно-тематичній змістовності, діалогічності, конативній спрямованості (вплив на адресата), письмовій фіксації, інтертекстуальності тощо. Лист як «первинний мовленнєвий жанр» (М. Бахтін), володіючи внутрішньо-діалогічною структурою, створює особливу форму викладу матеріалу, притаманну тільки епістолярній комунікації.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, класифікація та розрізнення жанрів документалістики (зокрема мемуаристики й епістолярію) ускладнюється через суперечливу модель фактичності. Використаний нами термін «автентична література» польського літературознавця Дороти Корвін-Пйотровської замість терміна «література факту» дозволив провести межі розрізнення між мемуаристикою та епістолярієм і визначити епістолярну комунікацію – Briefwechsel – як самостійну жанрову одиницю, що має такі стильові ознаки, як чітка структурованість, протейчність, яскраво виражена особа автора, котрий є кодувальником та декодером інформації, діалогічність, неретроспективність, двоголосся тощо.

Література:

- Бахтін М. Проблема речевих жанрів / Бахтін М. М. // Бахтін М. М. Естетика словесного творчства / М. М. Бахтін. – М. : Искусство, 1979. – С. 237–280.
- Бовсунівська Т. Теорія літературних жанрів: Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману : підручник / Тетяна Бовсунівська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 519 с.
- Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи / Олександр Галич – Луганськ : Знання, 2001. – 246 с.
- Гаранін Л. Мемуарний жанр советской литературы: Историко-теоретический очерк / Леонтий Гаранін. – Мн. : Наука и техника, 1986. – 223 с.
- Гинзбург Л. О литературном герое / Лидия Гинзбург – Л. : Сов. писатель, 1979. – 222 с.
- Гинзбург Л. О психологической прозе. 2-е изд. / Лидия Гинзбург. – Л. : Худож. лит., 1976. – 448 с.
- Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису / Дорота Корвін-Пйотровська ; пер. з польськ. Зоряни Рибчинської. – Львів : Літопис, 2009. – 207 с.
- Морозова Л. І. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 – теорія л-ри / Морозова Людмила Іванівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 223 с.
- Симонова Т. Мемуарная проза русских писателей XX века: поэтика и типология жанра : учеб. пособие / Татьяна Симонова. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 119 с.
- Скнаріна О. Ю. Особистісне і документальне в мемуарній і біографічній прозі (на матеріалі української автобіографічної прози кінця ХХ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 – теорія л-ри / Скнаріна Олена Юріївна ; Луганський нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 212 с.
- Тартаковский А. Русская мемуаристика XVIII – первой половины XIX в. / Андрей Тартаковский. – М. : Наука, 1991. – 288 с.
- Явчуновский Я. Документальные жанры. Образ, жанр, структура произведения / Яков Явчуновский. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 232 с.
- Яремко Р. Образ автора в романах Макса Фриша / Роман Яремко. – Львів : Наукове товариство ім. Шевченка, 2009. – 271 с.
- Яремко Р. Структура «образу автора» та способи його художнього вираження у тексті літературного твору / Роман Яремко // Іноземна філологія : зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 118. – С. 347–354.